

Om gamle ideers sejlivethed – en kritik af den neoklassiske teoris dominans i moderne økonomilæreboøger

Jesper Jespersen, Professor,
Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitet,
jesperj@ruc.dk

Denne artikel redegør for det problematiske forhold, at de fleste lærebøger er baseret på neoklassisk generel ligevægtsteori som det enerådende makroøkonomiske paradigme. Det er problematisk, fordi den analytiske tilgang, der ligger bag generel ligevægt, udelukker inddragelse af usikkerhed som en væsentlig forklaringsfaktor. Det er en væsentlig årsag til, at den nye indsigt, som Keynes bibragte makroøkonomiske teori ikke blev indarbejdet i den stadigt dominerende neoklassiske makroteori. Det påvises efterfølgende, at den makroteori, der i traditionelle lærebøger angives at være keynesiansk med den begrundelse, at den bygger på antagelsen om »stive priser og lønninger«, ikke kan genfindes i Keynes' originale makroøkonomiske teori. Resultatet er en neoklassisk tolkning af Keynes, der har svært ved at forklare den faktiske udvikling i beskæftigelse og arbejdsløshed.

Nogle paradokser i neoklassisk makroteori

Det er et karakteristisk træk ved den dominerende makroøkonomiske diskurs, der er indeholdt i nogle af de mest anvendte lærebøger, bl.a. Mankiw (2000), Blanchard (2000),¹ at det uden nærmere diskussion antages, at det samlede makroøkonomiske system kan analyseres inden for rammen af en generel ligevægtmodel.

Uanset at analysemodellen kaldes en generel ligevægtmodel, så fremstilles arbejdsmarke-

det dog ofte som isoleret fra de øvrige markeder, der antages at være i ligevægt. Efterspørgslen efter arbejdskraft bliver bestemt af profitmaksimerende virksomheder, der opererer under antagelse af rationelle forventninger (der er et synonym for »fuld forudseenhed«). Disse forudsætninger implicerer, at efterspørgslen efter arbejdskraft i den private sektor modelteknisk kan fastlægges ved differentialkvotienten til samfundets produktionsfunktion (Snowdon og Vane, 2005: 43). Efterspørgselskurvens placering og form i den neoklassiske arbejdsmarkedsmodel er således udelukkende bestemt af produktionstekniske forhold. Efterspørgselskurven efter arbejdskraft vil kun ændres, hvis den bagvedliggende produktionsfunktion ændrer form, det vil sige, at de produktionstekniske forhold ændrer sig. Det kan ske, hvis forholdet mellem kapital og arbejdskraft ændrer sig, eller hvis teknologien ændrer sig. Forhold, der dog i den traditionelle konjunkturanalyse antages at være relativt konstante. Under disse forudsætninger foregår en ændring i beskæftigelsen langs efterspørgselskurven, det vil sige ved variation i reallønnen, og/eller ved forskydning i arbejdsudbudskurven.

Hvis reallønnen var fuldt fleksibel, så vil æn-

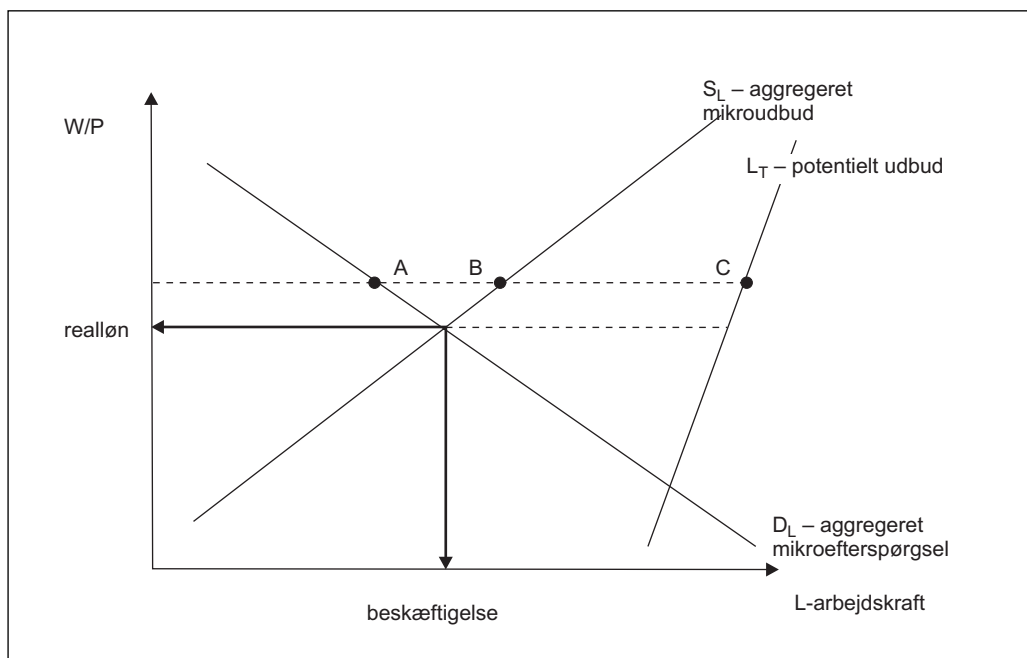
dringer i beskæftigelsen udelukkende være bestemt af variationer i arbejdsudbuddet, hvilket leder direkte til den fra neoklassisk teori så velkendte konklusion, at »udbuddet skaber sin egen efterspørgsel«. Herved kommer udbuddet af arbejdskraft til at spille den centrale rolle i neoklassisk beskæftigelsesteori. Den mikroøkonomisk begrundede standardantagelse er, at udbuddet af arbejdskraft er bestemt af reallønnen efter skat i forhold til niveauet for de sociale ydelser. Ydermere antages det, at substitutionseffekten mellem arbejde og fritid dominerer over indkomsteffekten, dvs. der udbydes mere arbejdskraft, når reallønnen efter skat stiger.² Beskæftigelsen (og reallønnen) i den neoklassiske generelle ligevægtsmodel er under forudsætning af fleksible priser og lønninger således bestemt af:

1. de produktionstekniske forhold
2. individuelt bestemt præference mellem arbejde og fritid

Beskæftigelsen er bestemt i »krydset« mellem »teknologi« og »aggregerede individuelle præferencer mellem arbejde og fritid« udledt på basis af teorien om repræsentative mikroøkonomiske agenter, rationel forventningsdannelse og fuldt fleksible priser og lønninger.

Hvis blot priser og lønninger er fuldt fleksible, er der ingen ufrivillig arbejdsløshed – kun såkaldt »naturlig« arbejdsløshed angivet ved afstanden mellem kurverne S_L og L_T . Denne afstand er bestemt af en række eksogene arbejdsmarkedsforhold, hvoraf ofte nævnes friktioner i søgeprocessen, mis-match

Figur 1. Neoklassisk/ny-keynesiansk arbejdsmarkedsmodel

i fagstrukturerne, arbejdsmarkedspolitikens reguleringer og ikke mindst velfærdsstatens udformning. Når denne form for arbejdsløshed kaldes *naturlig*, skal forklaringen søges i den antagelse, at den er i overensstemmelse med den naturlige egeninteresse at vælge betalt fritid frem for arbejde, hvilket begrunder den øgede afstand mellem de to linjer ved lavere lønniveau.

Hvis politikerne var villige til at gøre arbejdsmarkedsstrukturerne mere markedskonforme eller mere »incitamentskorrekte«, så ville den aggregerede mikroudbudskurve S_L rykke mod højre og nærme sig det potentielle udbud L_T , hvorved den naturlige arbejdsløshed kunne reduceres. Den naturlige arbejdsløshed ses derfor også i den neoklassiske litteratur omtalt som *frivillig arbejdsløshed*.

I figur 1 kan *ufrivillig arbejdsløshed* derimod ikke forklares, så længe forudsætningen om fuld løn- og prisfleksibilitet opretholdes. Med *ufrivillig arbejdsløshed* forstås det forhold, at der er et antal personer, som til den gældende realløn *ikke* frit kan vælge mellem arbejde og fritid. Det er i figur 1 illustreret ved linjestykket AB. Den neoklassiske begrundelse for *ufrivillig arbejdsløshed* er derfor manglende reallønflexibilitet, forårsaget af stivhed i løn- og pristilpasningen. Som en medvirkende årsag til en sådan reallønstivhed henvises der ofte til fagbevægelsens mulighed for at udøve sin markedsmagt bl.a. ved udformningen af flerårige lønaftaler, hvilket kan være en direkte årsag til vedvarende *ufrivillig arbejdsløshed*, se f.eks. Birch Sørensen og Whitta-Jacobsen (2005). *Ufrivillig arbejdsløshed* tolkes derfor som et umiddelbart observerbart udtryk for, at lønfleksibiliteten er for lille. Som en konsekvens heraf vil det bedste – ja, vel det eneste – middel til at reducere den *ufrivillige arbejdsløshed* være at øge markedskræfternes indflydelse på løndannelsen, (ibid.: 382).³

Ser vi på en lille åben økonomi som den danske, så kan den *ufrivillige arbejdsløshed* forårsaget af en stiv pengeløn forstærkes af et prisfald på internationalt handlede varer (og tjenester), der sætter sig igennem på arbejdsmarkedet i form af en reallønstigning. Inden for rammerne af den neoklassiske/ny-keynesianske model kan ændringer i beskæftigelsen i den private sektor – for en given teknologi – således kun forekomme, hvis reallønnen ændres. Det betyder inden for denne models rammer, at f.eks. den stigning i beskæftigelsen, der fandt sted i perioden fra 2004-2008 på mere end 150.000 personer svarende til ca. 5 pct. af arbejdsstyrken, ville have fundet sted samtidig med, at der kunne registreres et reallønnsfald i form af en ændret indkomstfordeling mellem profit og lønsum i den private sektor.

Det ville derimod være et teoretisk fejl-ræsonnement, hvis – på modellens forudsætninger – stigningen i beskæftigelsen blev henført til en stigning i efterspørgslen efter varer og tjenester, jfr. figur 1, idet efterspørgslen her udelukkende, som nævnt, er bestemt af, de produktionstekniske forhold. Hvis der argumenteres med, at efterspørgselskurven på grund af f.eks. et øget privat forbrug ville forskydes opad, så ville det bryde med en for modellen grundlæggende forudsætning, at virksomhederne profitmaksimerer under antagelse af fuld information. I den situation vil, som beskrevet ovenfor, en produktionsforøgelse beskrives som en bevægelse langs efterspørgselskurven afledt fra produktionsfunktionen.

Opgives derimod forudsætningerne om profitmaksimering og navnlig forudsætningen om fuld forudseenhed, så skrider det metodologiske fundament for den neoklassiske analysemodel baseret på metodisk individualisme, et eksplicit mikroøkonomisk fundament, samt antagelsen om generel ligevægt. Disse forudsætninger bag den neoklassiske efterspørgselskurve efter arbejdskraft skal være

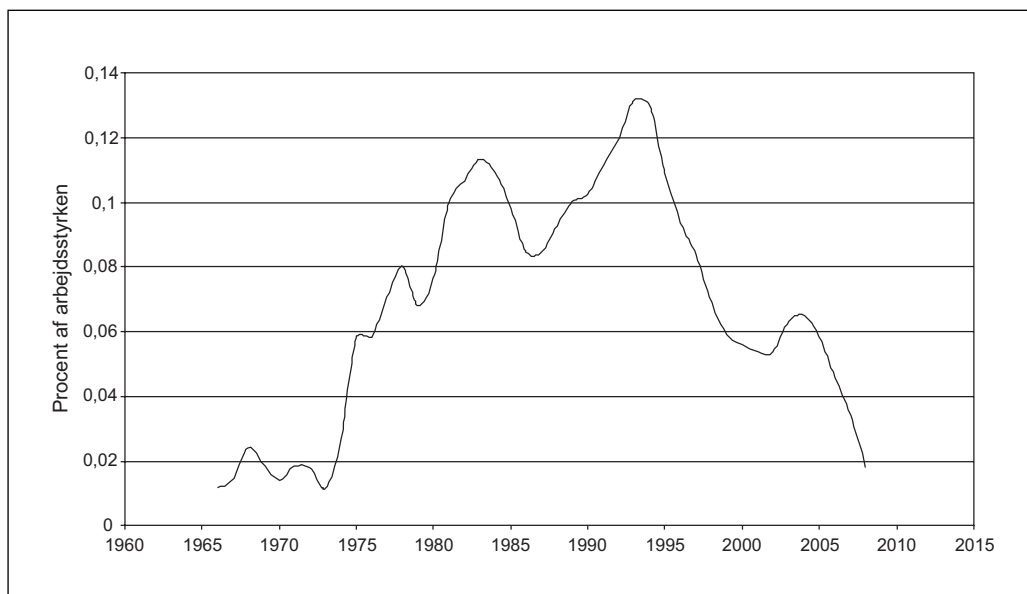
opfyldt, for at modellen har analytisk gyldighed (se f.eks. Andersen, 2000 og min diskussion heraf i Jespersen, 2007).

I forlængelse heraf må spørgsmålet stilles, om stigningen i beskæftigelsen i stedet kunne forklares ved en stigning i udbuddet af arbejdskraft. Svaret på dette spørgsmål må i så fald inden for den neoklassiske teori findes ved en analyse af udviklingen i de individuelle incitamentener til at øge udbuddet af arbejdskraft. Er der sket væsentlige ændringer i velfærdsydelse eller reduktion af de marginale indkomstskattesatser siden 2004? Der har rent faktisk fundet ændringer sted i form af en fortsat reduktion af ejendomsbeskatningen og en suspension af indbetaling til den særlige pensionsopsparing samt nedsettelse af kontanthjælpsloftet, indførelse af 300 timers reglen og begrænsning af de supplerende dagpenge. Der skal der naturligvis

gennemføres en grundig testning af, hvorledes arbejdsudbuddet påvirkes af disse ændringer, for at nå et svar. Men som nævnt ovenfor vil en forøgelse af udbuddet ikke af sig selv kunne øge beskæftigelsen *med mindre der sker et fald i reallønnen*. Hvis reallønnen forbliver uændret, vil det øgede incitament til at udbyde arbejdskraft blot rykke S_L -kurven mod højre i figur 1, hvorved det primært er fordelingen mellem ufrivillig og frivillig arbejdsløshed, der vil ændre sig. En ændring, der inden for den neoklassiske forståelsesramme vil styrke markedskræfterne og dermed øge trykket nedad på pengeløn og realløn.⁴

Betragtes den historiske udvikling i den registrerede arbejdsløshed, som et mål for den ufrivillige arbejdsløshed, fremgår det af figur 2, at der har været en række dramatiske udsving i både opad- og nedadgående retning,

Figur 2. Udviklingen i den registrerede arbejdsløshed i Danmark, 1966-2008

Kilde: Danmarks Statistik, Adambank

der vanskeligt udelukkende kan forklares ved ændringer i teknologien eller i reallønnen endelige ændringer i de velfærdsstatslige regler. Der synes at mangle en væsentlig forklaringsfaktor: den effektive efterspørgsel, der omvendt har udvist ganske betydelige variationer i den her betragtede periode, jfr. Jespersen og Lang (2006).

Historien synes at gentage sig

Denne diskussion af den neoklassiske arbejdsmarkedsmodels manglende evne til at forklare virkeligheden er ikke ny. Det var et af hovedargumenterne bag Keynes' kritik af sin Cambridge-kollega Pigous forklaring på årsagen til mellemkrigstidens høje arbejdsløshed. Den blev af Pigou (1933) henført til en kombination af fald i den private investeringsefterspørgsel kombineret med stivhed i løndannelsen – forårsaget af fagbevægelsen og de velfærdsstatslige ydelser. Det første argument kunne, som vi har set, ikke udledes fra den neoklassiske analysemodel; det andet argument var empirisk ukorrekt, idet penge-lønnen faldt ganske betydeligt fra midten af 1920erne i England.

Keynes (1936) bemærkede således at:

»de klassiske økonomer var upåvirkede af den manglende korrespondance mellem deres teoretiske resultater og faktiske observationer. Et forhold som almindelige mennesker har bidt mærke i med det resultat, at økonomi ikke er omgærdet af den samme respekt som naturvidenskab. Muligvis repræsenterer den klassiske teori den måde, som samfundsökonomien med fordel kunne fungere; men blot at antage, at den rent faktisk gør det, er at bortdefinere de spørgsmål, der skulle gøres til genstand for den økonomiske analyse« (s. 33-34), og han fortsætter, »det store mysterium er, hvorfor »effektiv efterspørgsel«, som Malthus dog havde arbejdet med, siden er forsvundet fra den økonomiske analyse. Man finder det ikke nævnt så meget som en eneste gang hos Marshall, Edgeworth eller Pigou, lige siden Say's og Ricardo's tid har økonomer doceret at udbuddet skaber sin egen efterspørgsel« (ibid.:18).

Denne modstrid mellem teori og virkelighed

trives som nævnt stadig i bedste velgående i undervisningen i makroøkonomi på de højere læreanstalter (og andre steder i undervisningshierarkiet).

Men sådan behøvede det ikke at være. Ved som foreslået af Keynes at indarbejde fænomenet *usikkerhed* i de teoretiske modeller ville man kunne bygge bro mellem teori og virkelighed. Det ville dog kræve en fundamentalt anderledes makroøkonomisk metode. Dette krav om et analytisk sporskifte blev desværre enten overset eller overhørt af Keynes' samtidige kolleger; selv af de, der grundlæggende var positivt indstillede over for teorien om den effektive efterspørgsel efter varer og tjenester som et afgørende nyt bidrag til forståelse af arbejdsløshedens årsager. Disse kolleger var dog delvist blevet ladet i stikken, idet de ikke i *The General Theory* havde fået de analytiske værktøjer, som ville gøre dem i stand til at give en modelmæssig præsentation, hvori betydningen af »fundamental usikkerhed« kunne fremgå.

Hvad kunne makroøkonomeerne have lært af Keynes?

Det er tankevækkende, at stort set alle standardlærebøger i makroøkonomi, på den ene side anerkender, at Keynes er fader til nationalregnskabs opbygning og dets statistiske belysning af produktion og efterspørgsel, som i dag benyttes af alle empirisk orienterede makroøkonomeer; men på den anden side stort set ingen henvisninger giver til Keynes' egen makroøkonomiske teori og metode. Når der henvises til Keynes, er det som oftest til nyere fortolkninger, hvilket formentlig forklarer, hvorfra traditionen med at kalde makromodeller med »stive lønninger og priser« for keynesianske. For i kapitel 19 i *The General Theory* »med overskriften »Changes in Money-wage« analyserer Keynes mulige effekter af løn- og prisleksibilitet, hvori det blandt andet konkluderes, at »det økonomiske system kan ikke på denne måde gøres selvregulerende« (ibid.: 267).

Det er inddragelsen af usikkerhed, der skiller Keynes fra neoklassikerne

I Jespersen (2007) påvises det, at der i den makroøkonomiske litteratur helt tilbage fra begyndelsen af 1930'erne i diskussionen mellem Keynes og hans neoklassiske kolleger kan trækkes én skillelinje mellem den metode, der blev praktiseret af på den ene side »de klassiske økonomer« og på den anden side »de kætterske økonomer« (Keynes, 1934 optrykt i CWK, vol. XIII, 485-92).

For Keynes var det helt overordnede spørgsmål, hvorvidt et markedsbaseret makroøkonomisk system – selv i en perfekt udgave forstået som fuldkommen konkurrence med fuld pris- og lønfleksibilitet på alle markeder – af sig selv vil kunne etablere en generel ligevægt, hvor udbud og efterspørgsel er sammenfaldende på alle markeder (market-clearing). Svaret på dette spørgsmål ville være bestemmende for, hvilken overordnet analyseform, det vil sige metodologi, som makroøkonomisk teori bør benytte sig af. Keynes' foreløbige konklusion i 1934 var, at der på daværende tidspunkt ikke var et tilstrækkeligt empirisk grundlag for at afgøre dette væsentlige spørgsmål, hvilket skal ses i lyset af, at der endnu ikke var skabt en praksis for at udarbejde årlige nationalregnskaber. De (neo)klassiske økonomers dominans også på daværende tidspunkt kunne derfor skyldes, skriver Keynes, at den stort set havde al hidtidig økonomisk tænkning bag sig (CWK, vol. XIII: 487).

Keynes argumenterede ud fra ønsket om at benytte metodisk realisme i modsætning til neoklassikernes metodiske idealisme. Dette ændrede metodologiske fokus udsprang af hans syn på, hvad der i virkeligheden måtte være bestemmende for rationel mikroøkonomisk adfærd, og dermed for mulighederne for på den baggrund at gennemføre en realistisk makroøkonomisk analyse. Uenigheden knyttede sig ikke til spørgsmålet om antagelsen af rationel mikroøkonomisk adfærd; men

derimod til spørgsmålet om, hvilket informationsgrundlag de økonomiske aktører kan træffe deres rationelt begrundede valg på. For Keynes var det helt afgørende forhold, at individuelle valg træffes på baggrund af usikker viden om handlingens konsekvenser og om de fremtidige vilkår på såvel mikro- som makroniveau. Som han bemærkede i sin opfølgende diskussion med sine kritikere i 1937 (CWK, vol. XIV, s. 108-23), at for en række af vores beslutninger gælder det, at »vi ved det simpelthen ikke«. En konklusion, der skal tages meget bogstaveligt, idet noget af den manglende viden har en karakter, så den ikke kan erhverves end ikke med statistisk (u)sikkerhed. Dette ontologiske forhold kan formuleres sokratiske, at »det eneste, vi ved, er, at vi mangler viden, men vi ved ikke hvilken!«.

Dette ontologiske forhold har, hævder Keynes, afgørende betydning for vores adfærd som forbrugere, som investorer og som spekulanter og bør derfor ikke negligeres i en analytisk sammenhæng. De af Keynes udviklede makroøkonomiske begreber som f.eks. den marginale forbrugstilbøjelighed, kapitalens marginale effektivitet og likviditetspræference kan derfor kun forstås, hvis usikkerhed inddrages eksplicit som en væsentlig forklaringsfaktor bag den individuelle adfærd og dermed også bag den aggregerede makroøkonomiske adfærd. Men netop fordi aktørerne har både forskellige informationer og reagerer forskelligt på både de informationer, de har, og på de informationer, de ikke har, kan makro-adfærdrelationerne ikke fremstilles i analytisk form på baggrund af teorien for én repræsentativ agents mikroøkonomiske adfærd. Og slet ikke med afsæt i den neoklassiske mikroteori, der bevidst har udeladt fænomenet usikkerhed ved at antage »fuld forudseenhed«, der er indeholdt i hypotesen om »rationelle forventninger«. Den makroøkonomiske adfærd blev hos Keynes som noget afgørende nyt en funktion af ikke-kvantificerbar usikkerhed, der i varierende grad må kendetegne ethvert makroøko-

nomisk system. Er man først nået til denne ontologiske erkendelse, er der et forholdsvist kort skridt til at betvivle, at det markedsøkonomiske system skulle være selvregulerende; for der kan netop i erkendelsen af betydningen af usikker viden ikke opstilles et *fælles* pejlemærke, som de økonomiske aktører kan orientere sig imod.

Det er baggrunden for, at Keynes udviklede begrebet »den effektive efterspørgsel«, der kan tolkes som den produktion, som virksomhederne – givet deres mangelfulde viden – forventer at kunne afsætte under antagelse af profitmaksimerende adfærd, jfr. Jespersen (2007) kapitel 8. Størrelsen af denne produktion fastsættes uafhængigt af omfanget af arbejdsløsheden. Effekten af et eventuelt faldende lønniveau må afhænge af, hvorledes den effektive efterspørgsel påvirkes, hvilket som nævnt bl.a. analyseres i kapitel 19 i *The General Theory*. Her er konklusionen, at det ikke er et ufleksibelt nominelt lønniveau, der er årsagen til vedvarende arbejdsløshed, men derimod virksomhedernes ofte »for små« og altid »usikre« afsætningsforventninger.

På dette analytiske grundlag vil det ikke være metodologisk korrekt a priori at antage, at det markedsøkonomiske system er selvregulerende, hvilket fik Keynes til kort efter udgivelsen af *The General Theory* at konkludere:

»Jeg er nu parat til at begrunde, at i en verden domineret af usikkerhed, hvor en usikker fremtid er forbundet uløseligt til den aktuelle nutid, vil det være forkert at antage, at en tilstand karakteriseret ved ligevægt overhovedet kan eksistere« (CWK, vol. XXIX: 222).

Hvorfor er Keynes' General Theory ikke »mainstream« makroøkonomi?

I erkendelsen af den analytiske betydning af usikkerhed er det vanskeligt at forklare, at Keynes' makroøkonomiske teori ikke indgår som en fast del af indholdet i de makroøkonomiske lærebøger, der i dag benyttes i un-

dervisningen. Ikke mindst i betragtning af, at Keynes' teoretiske model på et konsistent grundlag kan forklare vedvarende arbejdsløshed – uden at skulle gøre »vold på virkeligheden« ved brug af urealistiske forudsætninger.

Det spørgsmål der på den baggrund må melde sig er, hvorfor *Keynes'* (i modsætning til keynesiansk, se f.eks. Jespersen (2007), kapitel 1) makroøkonomiske teori aldrig blev »mainstream«? Det er ud fra en umiddelbar betragtning »ubegribeligt«, at »effektiv efterspørgsel« er gledet ud af lærebøgerne, som et centralt analytisk begreb, når det nu havde vist sig empirisk overlegent til forklaring også af den mere langsigtede økonomiske udvikling (se Jespersen og Lang, 2006).

Forklaringen herpå skal formentlig bl.a. søges i det forhold, at den første generation af keynesianske økonomer primært hæftede sig ved, at Keynes gav en teoretisk begrundelse for, hvorfor den aktive efterspørgselspolitik i 1930'erne, på trods af de neoklassiske økonomers skepsis, havde øget den økonomiske aktivitet markant. Policy-konklusionerne fra Keynes' makroteori gav den længe efterlyste forklaring på, hvorfor offentlige investeringer i en situation med arbejdsløshed vil give et positivt nettobidrag til beskæftigelsen, der ydermere ville overstige den initiale impuls (multiplikator-effekten). Hidtil havde argumentet fra Keynes' neoklassiske kolleger lydt, at offentlige investeringer blot ville substituere private investeringer, idet den klassiske antagelse var, at samfundets samlede opsparing havde en given størrelse. Den effekt, der i dag kendes fra lærebøgerne under betegnelsen *crowding out*. Det er således bemærkelsesværdigt, at Franklin D. Roosevelt iværksatte sit New Deal-program i 1933 på trods af rådgivningen fra universitetsøkonomerne, der hævdede, at offentlige investeringer kun ville have en kortsigtet ekspansiv virkning, idet den efterfølgende rentestigning ville reducere de private investeringer tilsvarende.

Keynes' *General Theory* kom dog for sent til at spille en afgørende teoretisk rolle for udformningen af 1930ernes økonomiske politik, men den gav en teoretisk forklaring på, hvorfor opsparingen ikke er en given størrelse; men derimod afhængig af det samlede omfang af offentlige og private investeringer. Til yderlig forståelse heraf havde Keynes også med sin likviditetspræference teori givet et vigtigt bidrag ved at påvise, at obligationsrenten ikke kun var bestemt af den økonomiske aktivitet, men også af de usikre forventninger til renten i fremtiden.

Det skulle dog hurtigt vise sig, at akilleshælen i *The General Theory* med hensyn til pædagogisk videreformidling var begrebet *usikkerhed*. Selv for Keynes' mest loyale disciple blev det et uoverstigeligt problem at gøre dette begreb analytisk operationel (King, 2002). Den analytiske forskel mellem genuint usikre forventninger til den fremtidige indkomst og den faktisk realiserede indkomst kom aldrig til at spille nogen central rolle i keynesiansk makroøkonomi.⁵ De keynesianske økonomer valgte i stedet at gøre den *aggregerede efterspørgsel* (i betydningen den samlede *faktiske* efterspørgsel) bestemt af pengemængdens reale værdi i kombination med træghed i pris- og løndannelsen til det teoretiske indhold i keynesiansk makroøkonomi. De udelod herved det for Keynes helt afgørende forhold, at det er den mikroøkonomiske (fundamentale) usikkerhed vedrørende konsekvenserne af dels aktørernes egne individuelle handlinger og dels aktørernes makroøkonomiske viden om fremtiden, der begrundes, hvorfor den af virksomhederne forventede afsætning (den *effektive* efterspørgsel) permanent kan afvige fra det produktionsniveau, der svarer til fuld beskæftigelse. Usikkerhed skyder selv i et fleksibelt markedsøkonomisk system en kile ind mellem det »systemet« potentielt kan producere og den produktion, der bliver effektueret. Det er denne ontologisk betingede mangel på viden, »Vi ved det simpelthen ikke«, der er ho-

vedargumentet bag Keynes' afvisning af Say's Lov, (»at udbuddet kan skabe sin egen efterspørgsel«).

Den helt afgørende analytiske betydning, som begrebet usikkerhed blev tildelt i *The General Theory*, blev negligeret af stort set alle datidens økonomer også af de, der »konverterede« til keynesianisme. De fokuserede udelukkende på sammenhængen mellem på den ene side den aggregerede efterspørgsel og på den anden side produktion og beskæftigelse. Ønsket – også fra politisk hold – om at kvantificere den makroøkonomiske udvikling satte efterfølgende en kvantificeringsproces i gang, hvis sigte var at gøre det Keynes-inspirerede makroøkonomiske system operationelt. Inspirationen hertil blev hentet fra Hicks' ISLM-model på trods af, at den ikke inddrog usikkerhed til forklaring af den makroøkonomiske udvikling.

Den neoklassiske syntese i makroøkonomi

Hicks' oprindelige artikel blev fremlagt allerede i efteråret 1936. Den havde titlen »Mr. Keynes and the Classics – a suggested interpretation«, hvor han fremstillede forskellene mellem den hidtidige (neo)klassiske og Keynes' makroøkonomiske teori inden for en og samme ligevægtsmodel! Hicks' konklusion blev derfor ikke så overraskende, at der ikke var nogen fundamental uenighed mellem »Keynes« og »the Classics«. De forskellige policy-konklusioner kunne henføres til forskellige antagelser om ligevægtsmodellens adfærdsmæssige parameterværdier – navnlig størrelsen af renteelasticiteten i hhv. opsparings-, investerings- og pengeefterspørgselsfunktionerne. Spørgsmål der kunne afgøres empirisk, hvorefter striden ville være afklaret og efterfølgende bilægges.

Det bemærkes således, at det for Keynes helt centrale ontologiske forhold, at beslutninger, der træffes under usikkerhed, ikke kan analyseres inden for rammen af en ISLM-model blev fuldstændigt forbigået. De keynesianske

resultater kom til at fremstå som et postulat om en for høj rente begrundet i en given pengemængde og et konstant pris- og lønniveau. Alligevel kom ISLM-modellen til at indgå som en naturlig del af de fleste lærebøger for den var simpel og brød ikke på afgørende punkter med den teori, der hidtil var blevet undervist i – forskellen var af empirisk karakter.⁶

ISLM-modellen blev herved et første skridt på den neoklassiske vandring med det sigte at påvise, at Keynes' teori om den effektive efterspørgsel blot var et neoklassisk specialtilfælde begrundet i den specielle forudsætning, at priser og lønninger tilpassede sig trægt. Hicks' to-sektor model (penge- og varemarked) blev af Modigliani (1944) udbygget med et neoklassisk arbejdsmarked á la figur 1. Her var det fraværet af realløns-fleksibilitet, der begrundede en fortsat arbejdsløshed.

Patinkin (1955) supplerede ISLM-modellen med den såkaldte realkasseeffekt, der eksplicit knyttede en forbindelse mellem ændringer i priseniveau, som ændrede den givne pengemængdes realværdi og dermed forbrugernes købekraft. Hvis bare priseniveauet var tilstrækkeligt fleksibelt, så ville efterspørgslen efter varer og tjenester ændre sig, når realværdien af den givne pengemængde ændrede sig. Hermed var grundlaget for AD-kurven i det fra moderne lærebøger velkendte AD-AS diagram (med priseniveauet op ad 2. akse og produktion ud ad 1. akse, se f.eks. Snowdon og Vane (2005): 368) etableret. Den ligeså ofte benyttede stigende AS-kurve kan direkte udledes fra den neoklassiske mikroteori baseret på antagelsen om stigende marginale produktionsomkostninger i den repræsentative profitmaksimerende virksomhed.

Kritik af syntesen af »Keynes og klassikerne«

Der kan næppe herske tvivl om, at ISLM-modellen i sin oprindelige form var med til at berede den sejrsgang, som den keynesianske

efterspørgselsstyring (»Keynesian demand management«) oplevede i de første 20-25 år efter krigen afslutning. Politikerne havde herigennem tilsyneladende fået en teoretisk legitimering af brugen af finans- og pengepolitik som væsentlige styringsinstrumenter i konjunkturpolitikken.

Der udviklede sig i de første tiår efter krigen en sand styringsoptimisme både i finansministerierne og på de højere læreanstalter understøttet af Hicks' forførende pædagogik. Politikere, embedsmænd og keynesiansk inspirerede økonomer greb ISLM-modellen med stor – alt for stor skulle det hurtigt vise sig – begejstring. Finansministrene forsøgte at overgå hinanden i *fine tuning* af den økonomiske udvikling, hvor finans- og pengepolitik blev flittigt benyttet i konjunkturreguleringen og ofte tog form af en stop-go politik, der skabte en urealistiske forventning om, hvilke resultater, der kunne opnås på det foreliggende teorigrundlag, hvor usikkerheden var udeladt.

Styringsoptimismen begyndte dog at krakelere i takt med, at den makroøkonomiske udvikling løb ud af kontrol i 1970erne og 1980erne i form af lange periode med inflation og høj arbejdsløshed. *Stagflation* var et af de fænomener, som Hicks' ISLM-model ikke var gearret til at analysere, hvilket generelt bidrog til at bringe keynesiansk makroteori i miskredit. Det blev anskueliggjort, at en mekanisk styring af efterspørgslen ikke kunne sikre makroøkonomisk balance. Forståelsen af det makroøkonomiske system var mangelfuld, og den efterfølgende tilføjelse af den simple Phillipskurve i 1960erne havde ikke givet et konstruktivt bidrag til forklaring af stagflation. Der var et åbenbart hul i den teoretiske viden, der gav de neoklassiske økonomer den platform, hvorfra de kunne kritisere den »keynesiansk« inspirerede *demand management* politik. En kritik, der samtidig faldt i tråd med en generelt ændret politisk orientering, navnlig i USA og Storbritannien,

i retning af ønsket om »mere marked« og mindre statslig regulering.

Den monetaristiske kritik tog afsæt i datidens mainstream lærebøgers fremstilling af IS-LM-modellen og dens begrænsning til kun at omfatte vare- og pengemarkederne. Hovedindholdet i kritikken var en påpejning af, at modellen ikke var udledt fra et eksplicit mikroøkonomisk fundament. Robert Lucas og kredsen af ny-neoklassisk og stærkt markedsorienterede økonomer argumenterede, at makroøkonomiske relationer for at være teoretisk tilfredsstillende burde kunne udledes på basis af rationelle individers økonomiske adfærd. For dem var makroteori intet andet end generaliseret mikroteori:

»Den mest interessante udvikling i makroøkonomisk teori forekommer mig at være genplaceringen af aggregerede problemer som f.eks. inflation og konjunkturbevægelser inden for rammen af generaliseret mikroøkonomisk teori. Hvis denne udvikling skal lykkes vil begrebet *makroøkonomi* forsvinde, som en selvstændig sprogbrug. I så fald vil vi fremover kun – lige som Smith, Ricardo, Marshall og Walras – tale om økonomisk teori« (Lucas, 1987: 108).

Argumentationen var på mange måder forførende. Makromodeller burde ideelt set kunne udledes fra mikroøkonomisk adfærd; for det er individer, der handler. Det makroøkonomiske system vil i så fald kunne analyseres som summen af al mikroøkonomisk aktivitet. De ny-neoklassiske økonomer gav på denne baggrund den teoretisk bestemte mikroøkonomiske adfærd forrang i forhold til empirisk verifikation. Ny-neoklassisk (makro)teori kan med sit individualistiske afsæt i form af antagelsen af rationelle forventningsdannelse (fuld forudseenhed) i kombination med antagelsen om en ideal markedsmæssig tilpasning i videnskabsteoretisk henseende betragtes som den metodologiske antitese til Keynes' makroøkonomiske teori baseret på usikkerhed og kritisk realisme.

Andersen (2000) giver følgende begrundel-

sen for at benytte hypotesen om rationelle forventninger:

»Antagelsen om modelkonsistente (rationelle) forventninger er ikke, at dette nødvendigvis er en deskriptiv særlig præcis model for forventningsdannelsen. Begrundelsen er derimod, at forudsætningen tjener et nyttigt teoretisk formål ... (idet) formålet med teoretiske analyser er at opstille et laboratorium for afprøvning af forskellige hypoteser ... De metodiske aspekter opregnet her tjener alle det formål at pålægge analysen konsistens og disciplin i den forstand, at vi ønsker at afdække, om et givet problem kan forklares som et udslag af systematisk økonomisk adfærd. Særlig i relation til vurderingen af økonomisk politik er dette vigtigt ...« (ibid.:22).

Midlertidig ufrivillig arbejdsløshed bliver givet en teoretisk begrundelse med afsæt i rationel individuel adfærd, bl.a. begrundet i asymmetrisk information og transaktionskostninger, der kan begrunde en vis træghed i tilpasningen af såvel pengeløn som varepriser med en heraf følgende reduceret reallønsfleksibilitet. Afhængig af den tid det antages for agenterne at opnå den fulde og korrekte information og størrelsen af transaktionskostninger vil afvigelser fra fuld beskæftigelse kunne afhjælpes med et midlertidigt makroøkonomisk indgreb, hvilket er begrundelsen for at benytte betegnelsen *ny-keynesiansk* om denne teoriretning (se f.eks. Snowden and Vane, 2005: s. 363-401).

Den nyklassiske skole repræsenteret ved bl.a. Robert Lucas stillede sig dog fortsat skeptisk an overfor enhver form for aktiv makroøkonomisk politik. Han betvivlede, at de politiske myndigheder kan erhverve sig et bedre informationsgrundlag, end det de enkelte markedsdeltagere har, hvortil kan lægges en skepsis med hensyn til, om der er en politisk vilje til at varetage fællesskabets interesser frem for politikernes egne interesser, (Lucas, 1981).

Den ny-neoklassiske hegemoni inden for makroøkonomisk teori repræsenteret ved hhv.

den ny-keynesianske og den ny-klassiske generelle ligevægtsmodel var hermed blev fuldt ud genetableret og kunne uden nævneværdig diskussion atter indtage den helt dominerende position i de makroøkonomiske lærebøger.

Afslutning

Jeg har i ovenstående artikel ønsket at give en teoriehistorisk analyse af, hvordan den neoklassiske makroøkonomiske teori på trods af Keynes' væsentlige bidrag stadig kan udgøre hovedindholdet i enhver makroøkonomisk lærebog. Hvilket umiddelbart fremstår som et paradoks, idet Keynes oprindelige kritik fremkom som en konsekvens af, at datidens makroteori ikke kunne forklare den faktiske udvikling i produktion og navnlig arbejdsløshed. Problemet med Keynes' makroøkonomiske teori baseret på begrebet usikkerhed er, at den er vanskelig at gøre analytisk operationel. Keynes advarede således sine efterfølgere mod at have naturvidenskabelige ambitioner på vegne af den makroøkonomiske forskning; for meget få af de væsentligste makroøkonomiske sammenhænge kan gives en relevant beskrivelse ved brug af det matematiske ligningssprog. Denne advarsel blev dog overhørt, hvorved den eksisterende neoklassiske analysemodel baseret på antagelsen af generel ligevægt blev fastholdt som den anvendte model.

Denne udvikling inden for makroøkonomisk teori har resulteret i den på mange måder pinagtige situation, at de idag mest anvendte lærebøger har meget svært ved at forklare den faktiske makroøkonomiske udvikling med et stærkt varierende beskæftigelses- og arbejdsløshedsniveau.

Noter

1. I en dansk sammenhæng kan nævnes Birch Sørensen og Whitta-Jacobsen (2005), Clemmensen og Henriksen (2006) og f.eks. oversigtsartiklen »makroteori« udarbejdet af Andersen (2000).

2. En forudsætning, der sjældent efterprøves i praksis. Modelteknisk sikrer denne forudsætning, at udbuddet stiger, når reallønnen (efter skat mv.) øges.
3. »I følge den makroøkonomiske model med fagbevægelse gælder følgende:
Arbejdsløshed er en uundgåelig konsekvens (givet vore forudsætninger, der er en forudsætning for at kunne opstille en meningsfuld model)
Mere generøs arbejdsløshedsunderstøttelse vil resultere i højere strukturel arbejdsløshed
Mere markedsmagt (dvs. højere organisationsprocent) i arbejdsmarkedet vil indebære højere strukturel arbejdsløshed.«
4. Hvis udbuddet af arbejdskraft derimod blev gjort til en funktion af den faktiske beskæftigelse, så kunne en del af stigningen i arbejdsstyrken igenem de seneste fire år bedre forklares; for beskæftigelsen er steget hurtigere, end arbejdsløsheden er faldet. Men en sådan ændring af forudsætningerne bag udbuddet af arbejdskraft ville bryde med en anden af den neoklassiske makroteoris grundantagelse, at husholdningerne er nyttemaksimerende og altid kan opnå den for dem optimale beskæftigelse givet forholdet mellem realløn og understøttelsesniveau.
5. Det var først et stykke op i 1950'erne, at den fulde konsekvens af denne forskel blev erkendt af bl.a. Joan Robinson, hvilket fik hende til at benytte det nedsættende udtryk »bastard keynesianisme« om brugen af ISLM-modellen i undervisningen (se opslag i King, 2003).
6. Hicks (1980/1981) nåede i en høj alder til den erkendelse, at ISLM-modellen ikke var en dækkende fremstilling af Keynes' makroøkonomiske teori. Det var dog for sent at rette fejltagelsen, idet ISLM-modellen var blevet indarbejdet som en del af det makroøkonomiske standardpensum, som netop på grund af sin simple matematiske form gives en næsten forførerisk pædagogisk fremstilling.

Litteratur

- Andersen, B. R. og J. Jespersen (2006), *Velfærdsdebatten på vildspor*, København: Tiderne Skifter.
- Andersen, T.M. (2000), kapitel 2 om »Makroteori« fra antologien »Udviklingslinjer i økonomisk teori«, redigeret af Chr. Hjorth-Andersen, København: DJØF's Forlag, pp. 19-46.
- Arbejdsmarkedskommissionen (2008), *Arbejde*,

- vækst og velfærd – kort fortalt, København, september.
- Blanchard, O. (2000), *Macroeconomics*, 2. udg., New Jersey: Prentice-Hall.
- Clemmesen, K. og P. Henriksen (2006), *Økonomi*, København: Columbus.
- The Collected Writings of John Maynard Keynes*, vols. I-XXX, red. Donald Moggridge, udgivet af Macmillan og Cambridge University Press for The Royal Economic Society i årene 1972-1989. Henvvisninger er angivet med »CWK« efterfulgt af det omhandlede binds nummer angivet med romertal.
- Friedman, M. (1968), »The Role of Monetary Policy«, *American Economic Review*, vol. 58, marts.
- Hicks, J. (1937), »Mr. Keynes and the »Classics«: A Suggested Interpretation«, *Econometrica*, april.
- Hicks, J. (1980/81), »IS-LM: an explanation«, *Journal of Post Keynesian Economics*, Vinter.
- Jespersen, J. (2004), »Fra mangel på arbejde til fortsat mangel på arbejde«, *Kritisk Debat*, marts.
- Jespersen, J. (2005), *Introduction to Macroeconomic Theory: a Post Keynesian Perspective*, København: DJØFs Forlag.
- Jespersen, J. (2007), *Makroøkonomisk metodologi i et samfundsvidenskabeligt Perspektiv*, København: DJØFs Forlag.
- Jespersen, J. og D. Lang (2006), »The Danish (Un)employment Miracle«, *European Studies Review*, Vietnamese Academy of Social Sciences, 1(07).
- Keynes, J. M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, CWK, VII.
- King, J. (2002), *A History of Post Keynesian Economics since 1936*, Cheltenham: Edward Elgar.
- King, J. ed. (2003), *The Elgar Companion to Post Keynesian Economics*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Lodewijks, J. (2003), *Bastard Keynesianism*, opslag i King (2003).
- Lucas, R. E. Jr (1987), *Models of Business Cycles*, Oxford: Basil Blackwell.
- Madsen, P. K. (2005), »The Danish Road to »flexicurity« Where are we? And how did we get there«, in Thomas Bredgaard og Flemming Larsen, eds., *Employment Policy from different Angles*, København: DJØF, Publishing.
- Mankiw, G. (2000), *Macroeconomics*, 4th ed., New York: Worth Publishers.
- Modigliani, F. (1944), »Liquidity Preference and the theory of interest and money«, *Econometrica*, januar.
- Patinkin, D. (1956), *Money, Interest, and Prices – an Integration of Monetary and Value Theory*, 2nd ed. (1966), New York: Harbor and Row.
- Pigou, A.C. (1933), *The Theory of Unemployment*, London: Macmillan.
- Skidelsky, R. (1983/1992), *John Maynard Keynes: Hopes betrayed, 1883-1920 and The Economist as Saviour, 1920-37*, London: Macmillan Press.
- Sørensen, P. B. og H. J. Whitta-Jakobsen (2005), *Introducing Advanced Macroeconomics: Growth and Business Cycles*, Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Varian, H. R. (1999), *Intermediate Microeconomics: A Modern Approach*, 5th ed., New York: W.W. Norton.
- Velfærdskommissionen (2006), *Fremtidens velfærd – vores valg*. København: eget forlag.
- Økonomiske Råd, formandskabet (2007/2008), *Dansk Økonomi*, København: DØR.